

АНТОНІМІЯ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ: ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ

Межуєва І.Ю.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглядається мовне явище «антонімія». Зроблено спробу вивчити антонімію, як категорію протилежності в мові. Розглянуто підходи до вивчення антонімів, а також систематизовані принципи їх класифікації.

Ключові слова: антонімія, протилежність, відносини, значення, підхід.

Постановка проблеми. Семантика знаходиться зараз в центрі уваги усього світового мовознавства. Це обумовлено передусім тим, що без розробки семантичного аспекту неможливе глибоке розуміння природи мови, закономірностей її функціонування і розвитку зв'язку з мисленням і поведінкою людини. Без знання семантичної системи мови неможливе також ні її наукове та обґрунтоване викладання, ні свідомо, планомірна боротьба за культуру мовлення, культуру мислення. Одним словом, вивчення семантичної системи мови має виняткове теоретичне і практичне значення.

Дослідження найважливіших проблем теоретичної семантики, описовій лексикології і лексикографії, вжиті за останній час в цілому ряді робіт, дають підставу стверджувати, що лексика, незважаючи на величезну кількість її одиниць і багатовимірний характер їх відносин, являє собою певну систему. На жаль, не всі категорії і виміри цієї системи досить вивчені.

Так, наприклад, в англійській мові відкритим залишається питання розуміння антонімів та антонімії.

Актуальність даної роботи визначається наступними причинами:

по-перше, наявності спірних питань у визначенні сутності антонімії. Особливо це стосується такого аспекту, як з'ясування того, що ж лежить в основі антонімів – реальні протилежності, що існують тільки в «значенні слів» або ще щось;

по-друге, недостатнім рівнем вивченості підходів до класифікації слів з протилежним значенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема антонімії в мовознавстві стала вивчатися, починаючи з 50-х років ХХ століття. Основоположником теорії антонімії можна вважати В. Н. Комісарова. У своїй роботі «Проблеми визначення антоніма» він ставить питання про співвідношення логічного та мовного. У зазначеній статті вчений зазначає, що «в лінгвістичній літературі зауваження з питання про сутність антонімів дуже мізерні. Переважна більшість авторів не робить спроб розкрити сутність антонімії, з'ясувати що таке «протилежне значення». Автори нечисленних робіт, в яких робляться спроби розкрити особливості лексичного значення слів-антонімів, зазвичай оперують виключно логічними категоріями. Антоніми розглядаються ними як слова, які виділяються лише в зв'язку з особливостями висловлених ними понять» [1].

Наступні роки характеризуються підвищенням інтересу до дослідження теорії антонімії: виходить у світ «Словник антонімів англійської

мови», підготовлений В.Н. Комісаровим, збільшується число дисертаційних досліджень. Лінгвісти роблять цікаві спостереження про існування міжчастиномовної антонімії, що вказує на те, що слова різних частин мови можуть протиставлятися і утворювати протилежні смисли. Ряд робіт присвячений вивченню антонімії, що розглядається в межах окремих лексико-граматичних класів. Спостерігається зростання порівняльних досліджень. Робляться спроби систематизувати отримані знання.

Проблемою антонімії в різні роки займалися такі вчені лінгвісти, як: І.В. Арнольд, С.В. Бронський, Л.А. Введенська, І.О. Грицько, Е.І. Родичева, Е.Н. Міллер, А.А. Новиков.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Оскільки в сучасних реаліях вивчення англійської мови, як однієї зі світових, є пріоритетним, існує об'єктивна необхідність в поглибленому вивченні семантики англійської мови, в тому числі такого маловивченого явища як антонімія. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених даній проблемі, автори представляють свою інтерпретацію питання і свої шляхи вирішення проблеми визначення антоніма, які часто або практично дублюють один одного, або є діаметрально протилежними.

Звернення до заявленої теми статті обумовлено потребою в систематизації раніше отриманих знань з теорії антонімії, і освітленні недостатньо вивчених аспектів даного явища.

Мета цієї статті – систематизувати відомі визначення антонімії і принципи їх класифікації, розглянути існуючі підходи до вивчення антонімів.

Виклад основного матеріалу. Як мовне явище антонімія (від грец. anti – проти і onuma – ім'я) полягає в протиставленні значень слів. Вона являє собою тип семантичних відносин слів, що характеризується їх протилежними значеннями, що властиво, як правило, словами однієї частини мови. Антоніми утворюють в мові засівання пари. Антонімія характерна всім мовам, її розглядають як одну з мовних універсалій. Джерелом антонімії є відмінності в предметах і явищах навколишнього світу, які відображаються в мові як протилежність.

При вивченні лексики як системи особливого значення набуває проблема лексико-семантичних зв'язків слів. Антонімія є мовна універсалія, характерна для всіх мов, але в кожній мові вона має свої специфічні особливості. Порівняльно-типологічний метод якнайкраще допомагає зрозуміти ті властивості і особливості антонімії, які характерні для різних мов, в тому числі української та англійської.

Склад антонімів в розглянутих мовах досить широкий і різноманітний. Зазвичай протиставляються слова, що містять у своєму значенні будь-яку ознаку чи якість, найчастіше це прикметники. Практично всі якісні прикметники мають антонімічну пару *wise* (мудрий) – *stupid* (дурний), *light* (світлий) – *dark* (темний), *strong* (сильний) – *weak* (слабкий).

Антонімія можлива і в інших частинах мови. Наприклад, дієсловах *buy* (купити) – *sell* (продати), *hide* (ховати) – *seek* (шукати) або прислівниках *good* (добре) – *badly* (погано), *early* (рано) – *late* (пізно).

Антонімічні пари у іменників характерні для наступних груп:

1. Слова, що позначають людські почуття і властивості характеру:

courage (смівливість) – *cowardice* (боягузтво), *gentleness* (м'якість) – *cruelty* (жорстокість).

2. Слова, що позначають діяльність або стан людини або суспільства:

laziness (лінь) – *activity* (активність), *drunkenness* (пияцтво) – *sobriety* (тверезість).

3. Слова, що позначають час:

beginning (початок) – *end* (кінець), *morning* (ранок) – *evening* (вечір).

4. Деякі інші стани:

heat (спека) – *cold* (холод), *clarity* (прозорість) – *muddiness* (каламутність).

Прийменники, що припускають антонімічні відносини, в семантико-тематичному плані представлені тимчасовими і просторовими аспектами як в українській, так і в англійській мовах:

1. Прийменники, що виражають часові відносини:

after – *before* (після – до), *from* – *till* (з – до).

2. Прийменники, що виражають просторові відносини:

Down – *up* (униз – вверх), *to* – *from* (до – від), *in* – *out* (у – з), *below* – *above* (під – над).

В силу багатозначності, прийменники, які виражають часові відношення, можуть також виступати і просторові реалії в англійській мові.

Поменклатура антонімів в українській та англійській мовах практично однакова. Це антоніми-конверсиви, антоніми-комплементариви, градуальні, або власне антоніми, а також векторні антоніми.

Антоніми-конверсиви – це слова з протилежним значенням, що представляють конверсоване судження, при якому в реченні міняються місцями антецедент (попередній член) і консеквент (наступний член). Таке судження називає те ж саме ставлення (той же самий денотат), що і вихідне, але взяте в іншому напрямку, тобто з перестановкою місць. Так, антоніми *to buy* – *to sell* (купити – продати), *to win* – *to lose* (виграти – програти), *parent* – *child* (батько – дитина), *above* – *below* (вище – нижче) є антонімами-конверсивами. Характерною рисою антонімів-конверсивів як в українській, так і в англійській мовах є їх співвіднесеність з різними особами, яскраво виражена спрямованість, а також наявність бінарної опозиції. Наприклад: Я шукаю його. – Він ховається від мене. Дії – шукати – ховатися – розглядаються з різних точок зору різними учасниками ситуації. Ці дії неможливі одна без одної.

Відмітною ознакою українських і англійських антонімів-конверсивів є наступна властивість: в українській мові характерним способом утворення є пасивний стан. Наприклад: Робочі будують будинок. – Будинок будується робітниками. В англійській мові пасивний стан не може утворювати антоніми в силу приналежності слів, що протиставляються до різних частин мови. Наприклад: *The workers build the house.* – *The house is built by the workers.* (Робітники будують будинок – Будинок будується робітниками). *Build* – дієслово в теперішньому простому часі, *built* – дієприкметник минулого часу.

У мовах, що досліджуються відзначаються також і інші види відносин протиставлення. Перш за все, це так звані додаткові, або комплементарні, антоніми, тобто пари слів, що виражають протиставлення двох видів одного роду: *mother* – *father* (родове поняття *parent*); *employer* – *employee* (родове поняття *person at work*) і т. ін. До антонімів відносять і пари слів, що описують одне й те саме явище, але з протилежних позицій: *give* – *take* (передавання – приймання об'єкта). Такі пари називаються конверсиви.

Сутність комплементарних антонімів полягає в тому, що два протилежних значення, кожне з яких характеризується своїм позитивним змістом, доповнюють одне одного до вираження меж прояву тієї чи іншої властивості, стану або відношення. Між такими протилежностями немає нічого середнього, відповідно, для таких антонімів характерна тільки бінарна опозиція.

Найчисленнішим класом антонімів, що виділяються за типом протилежності як в українській, так і в англійській мовах, є градуальні антоніми. Їх характерна особливість – це градуальність, чи ступінчастість їх опозицій. Вони характеризуються різним ступенем або градацією той же самої ознаки. Наприклад: гарячий – негарячий – нехолодний – холодний, красивий – симпатичний – звичайний – непоказний – потворний, *durable* – *nondurable* – *undurable* (товари тривалого користування – товари нетривалого користування – товари короткочасного користування). Середній член ступінчатих опозицій як в українській, так і в англійській мовах може бути виражений дериватом з негативним аффіксом. В українській мові це префікс не-, в англійській – префікси *non-* мало коли *un-*. Наприклад: легкий – нелегкий – неважкий – важкий, розумний – нерозумний – недурний – дурний, *kind* – *unkind* – *cruel* (добрий – недобрий – жорстокий), *durable* – *nondurable* – *undurable* (товари тривалого користування – товари нетривалого користування – товари короткочасного користування).

Векторні антоніми представляють слова, які виражають протилежну спрямованість дій, ознак, властивостей. До даного класу слів в мовах, що досліджуються належать переважно дієслова, а також іменники, прикметники, прислівники і прийменники. наприклад: *to recollect* – *to forget* (згадувати – забувати), *to ascend* – *to descend* (підніматися – спускатися), *to start* – *to finish* (починати – закінчувати), *tactful* – *tactless* (тактовний – нетактовний), *democratic* – *totalitarian* (демократичний – тоталітарний).

Відзначимо, що в звичайному розумінні антонімія передбачає протиставлення будь-якого

з семантичних компонентів змісту слова, які при цьому описують одну й ту ж сутність. Але, тим не менш, багато авторів пропонують розглядати антонімію в більш широкому розумінні: як протиставлення смислового навантаження слів, що позначають різні предмети, явища, суть, не по одній семантичній ознаці, а за багатьма. Теорія антонімії не стоїть на місці, безперервно удосконалюється і розвивається, як розвивається мова і форми її існування. Будь-яка зміна значення слова, фразеологізму, вживання слова в новому словосполученні призводить як до появи нових антонімічних опозицій, так і до руйнування якоїсь частини антонімічних пар в результаті втрати словом протилежного значення або зникнення з мови слова в цілому. Однак антонімія постійно збагачується і за рахунок виникнення нових слів і словосполучень, і за рахунок розвитку полісемії. В системі мови обов'язково є пари знаків, пов'язаних відносинами протилежності. Вивчення антонімії призвело до висновку про те, що антонімічні відносини характерні для одиниць не тільки лексичного, а й граматичного рівня мови. Проте, лексична антонімія представлена в мові найбільш повно на лексичному рівні. Антоніми виступають як знаки «роздвоєної» на протилежності єдності, одночасно і визначаючи межу прояви той чи іншої якості, властивості, дії, відносини і т. п., і вказуючи на нерозривний зв'язок протилежностей в кожному конкретному прояві суті.

Класифікація антонімів дається в науковій літературі по-різному. Це впливає, мабуть, з особливостей структурного типу мови, що вивчається або від обраних принципів і критеріїв.

Антоніми англійської мови за структурою діляться на прості, похідні та складові.

До простих антонімів відносяться антоніми, які не мають в своєму складі ні префіксів, ні суфіксів: *to take* 'брати' – *to give* 'давати', *white* 'білий' – *black* 'чорний', *day* 'день' – *night* 'ніч', *here* 'тут' – *there* 'там', *cold* 'холодний' – *hot* 'гарячий'.

До похідних антонімів відносяться слова, що мають у своєму складі префікси або суфікси, або одночасно префікси і суфікси: *happy* 'щасливий' – *unhappy* 'нещасний', *warmly* 'тепло' – *coldly* 'холодно', *handsome* 'вродливий' – *unattractive* 'негарний, непривабливий', *equality* 'рівність' – *inequality* 'нерівність', *regular* 'правильний' – *irregular* 'неправильний'.

Складові антоніми утворюються з двох слів: *switch on* 'включати' – *switch off* 'виключати', *lowland* 'низовина' – *highland* 'нагір'я', *broad-minded* 'з великим кругоглядом' – *bullhead* 'дурень', *northland* 'північні країни' – *southland* 'південні країни'.

Існування антонімії в мові не викликає сумніву. Розглянемо існуючі підходи до вивчення антонімів:

1. Логічний, при якому антоніми вивчаються як явище мовної системи, тобто досліджуються поняття, що позначаються кожним антонімом і їх логічні відносини.

При цьому виділяють наступні види антонімів:

а) контрарні – утворюють градуально (ступеневу) опозицію, яка відображає поступову зміну якості, властивості, ознаки. Наприклад: *young* – *middle aged* – *old*, *cold* – *warm* – *hot*.

б) комплементарні – утворюють тільки дво-членні опозиції, при яких заперечення одного означає ствердження іншого. Наприклад: *peace* – *war*, *male* – *female*. З такими антонімами ми не можемо використовувати слова *quite*, *almost*.

в) векторні – висловлюють протилежну спрямованість дій, властивостей і ознак. Наприклад: *to arrive* – *to depart*, *sunrise* – *sunset*.

г) реляційні антоніми – розглядаються як категорія доповнюючих антонімів. Це одне з пари слів з протилежними значеннями, але вони протилежні тільки в контексті їх відносин, де обидва повинні існувати. Немає ніякої лексичної протилежності слову *doctor*, але *doctor* і *patient* протилежні в контексті їх відносин. Наприклад: *doctor* – *patient*, *seller* – *buyer*, *mother* – *daughter*.

д) дериваційні – висловлюють протилежні поняття. Утворюються за допомогою негативних префіксів *dis-*, *un-*, *non-*, як наприклад, слова *to please* – *to displease*, *able* – *unable*, а також суфіксів *-full*, *-less*, наприклад, *painfull* – *painless*.

2. Функціональний підхід, пов'язаний з вивченням вживання антонімів у мовленні:

а) *All, A and B* – *All the rules good and bad must be followed*.

б) *Not A but B* – *It is not day but night*.

в) *A or B* – *Is he living or is he dead?*

г) *C is A while D is B* – *John is young while his wife is old*.

Як видно навіть з короткого і неповного перерахування основних функцій протилежних за змістом понять, антоніми використовуються в мові перш за все для вираження протилежності в специфічних контекстах. Як одиниці, що виражають взаємовиключні поняття, антоніми часто виступають для позначення поділу, чергування чого-небудь.

Висновки. Відносини антонімії виступають одним з найважливіших видів системно-семантичних відносин між одиницями мови. Антонімічні протиставлення характерні для всіх сфер усного та письмового спілкування. Вони типові для самих різних за своєю комунікативною спрямованістю художніх, наукових і газетно-публіцистичних текстів, їх широко використовують засоби масової інформації, без них неможливо уявити собі ведення спору і дискусії. Тому цілком закономірно, що проблема антонімії з кожним роком привертає увагу все більш широкого кола науковців і займає важливе місце в сучасній лінгвістиці.

Список літератури:

1. Комиссаров В.Н. Проблемы определения антонима / В.Н. Комиссаров // Вопр. языкозн. – 1957. – № 2. – С. 49-58.
2. Веснин В.Р. Синонимия и антонимия. Теория и практика / В.Р. Веснин. Москва: Проспект, 2012. – 288 с.
3. Шевякова В.Е. Современный английский язык. Порядок слов, актуальное членение, интонация / В.Е. Шевякова. – Москва: Наука, 1980. – 380 с.

Межуева И.Е.

ДВНЗ «Приазовский государственный технический университет»

АНТОНИМИЯ КАК ЯЗЫКОВОЕ ЯВЛЕНИЕ: ПРИНЦИПЫ И ПОДХОДЫ

Аннотация

В статье рассматривается языковое явление «антонимия». Предпринята попытка изучить антонимию, как категорию противоположности в языке. Рассмотрены подходы к изучению антонимов, а также систематизированы принципы их классификации.

Ключевые слова: антонимия, противоположность, отношения, значение, подход.

Mezhuyeva I.Yu.

SHEI «Pryazovskyi State Technical University»

ANTONYMY AS A LINGUISTIC PHENOMENON: PRINCIPLES AND APPROACHES

Summary

The article deals with the language phenomenon "antonymy". An attempt has been made to study antonymy as a category of the opposite in the language. Approaches to the study of antonyms are considered, and the principles of their classification are systematized.

Keywords: antonymy, opposite, relationship, meaning, approach.